

SZLOVÁK SZILLABIKUS MÁSSALHANGZÓK A CV ÉS VC FONOLÓGIÁBAN*

BLAHO SYLVIA

0. Bevezetés

A hagyományos nyelvtani felfogás szerint a szlovákban a likvidák csoportján belül megkülönböztetnek egyfelől szillabikus és nem-szillabikus likvidákat, a szillabikus likvidákon belül pedig rövideket és hosszúakat:¹

(1) <u>nem szillabikus</u>	<u>rövid szillabikus</u>	<u>hosszú szillabikus</u>
<i>prah</i> 'küszöb'	<i>srna</i> 'öz'	<i>trň</i> 'tövis'
<i>kráľ</i> 'király'	<i>prst</i> 'ujj'	<i>krč</i> 'görcs'
<i>klán</i> 'klán'	<i>vlna</i> 'hullám'	<i>klznut</i> 'csúszik'
<i>mlieko</i> 'tej'	<i>čln</i> 'csónak'	<i>klb</i> 'izület'

A modern fonológiai szakirodalomban azonban mindkét féle megkülönböztetés meglétét megkérdőjelezték. Szigetvári (1999) az angol szókezdő zárhang-szonoráns kapcsolatok olyan ábrázolását javasolja, amely nem tesz különbséget szillabikus és nem szillabikus szonoránsok között, arra hivatkozva, hogy ezek minden nyelvben kiegészítő eloszlásban vannak. A szlovák szillabikus mássalhangzók hosszú-rövid szembenállása is vitatható: nincsenek olyan minimális párok, amelyek csak a szillabikus mássalhangzó

* Köszönettel tartozom Bárkányi Zsuzsannának, Rebrus Péternek és Tobias Scheernek a dolgozat írása közben nyújtott segítségükért és megjegyzéseikért, Rebrus Péternek, Tobias Scheernek, Szigetvári Péternek és Törkenczy Miklósnak a dolgozat korábbi változatainak alapos és építő kritikájáért, valamint Kristó Lászlónak a szerb és oszláv, Starčević Attilának pedig a horvát adatokért. A fennmaradó hibákért természetesen egyedül engem terhel felelősség.

Ezen dolgozat egyes részei a Nizzai Egyetemen folytatott kutatómunkám eredményeképpen születtek meg, melyet a Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítvány ösztöndíja tett lehetővé.

¹ A nyelvi példákat az adott nyelv helyesírásával adom meg, fonetikai átirást csak akkor alkalmazok, amikor a kiejtés eltér a helyesírás által sugalltától. A magánhangzó-betűk nagyjából megfelelnek IPA értéküknek, kivétel az <y>, ami /i/-t jelöl, csakúgy, mint az <i>. Az ékezetet a hosszúságot jelöli: <í> = /i:/, <í> = /r:/. Az egyszerű mássalhangzó-betűk szintén az IPA értéküknek felelnek meg. A ' ' és ' ' jelekkel ellátott mássalhangzó-betűk palatális ill. palatalizált mássalhangzókat jelölnek, pl. <č> = /tʃ/, <č> = /c/. A szlovák helyesírás és kiejtés közötti megfelelések összefoglalását lásd Rubach (1993:30-31)-ben.

hosszában különböznek, a mássalhangzó hossza pedig sok esetben megjósolható morfológiai információ alapján.

Dolgozatomban először megmutatom, hogy a szlovákban mindkét féle megkülönböztetésre szükség van, és ezt a reprezentációnak is tükröznie kell. Ezután megvizsgálom, hogy az ún. szigorú CV elméletek (vö. Lowenstamm 1996a) két változata, Scheer (1997, 2001, 2002) modellje és a VC fonológia (Dienes & Szigetvári 1999, Szigetvári 1999) hogyan képes számot adni a szlovák adatokról.

A dolgozat felépítése a következő: az 1. fejezetben röviden ismertetem az általam vizsgált elméletek főbb vonásait. A 2. fejezetben olyan adatokat mutatok be, amelyek alapján mind szillabicitás, mind hosszúság tekintetében indokolt megkülönböztetni a szlovák likvidákat. A 3. fejezet a szillabikus likvidák mássalhangzós tulajdonságait vizsgálja, különös tekintettel a szókezdő mássalhangzó-kapcsolatokra vonatkozó megszorításokra. A 4. fejezetben megmutatom, hogy egyik általam vizsgált modell sem képes maradéktalanul számot adni az adatokról, ám a szillabikus mássalhangzók e dolgozatban javasolt ábrázolása több esetben vezet helyes eredményre, mint a szakirodalomban eddig javasolt ábrázolás.

1. Az elméletek²

Ebben a fejezetben bemutatom az általam vizsgált elméletek főbb tulajdonságait. E fejezet csupán összefoglaló jellegű, ezért egyik elmélet melletti vagy elleni érveket sem tartalmaz.

Először tehát nézzük, mi a közös a két modellben. Mint minden szigorú CV elmélet, az általam tárgyaltak is azt feltételezik, hogy a hangváz szigorúan váltakozó mássalhangzós (C) és magánhangzós (V) vázpontokból épül fel. Ha nem tartalmaz melodikus elemeket, mindkét féle vázpont maradhat fonetikai interpretáció nélkül; ám amíg a mássalhangzós pozíciók ezt szabadon megtehetik, a V pozíciók csak bizonyos feltételek teljesülése esetén maradhatnak kiejtetlenek.

A vázpontok között kétféle viszony lehetséges: kormányzás és jogosítás. Mindkét viszony aszimmetrikus (kormányzó/jogosító és kormányzott/jogosított között áll fenn), szigorúan lokális (célpontja csak a

² A szakkifejezések pontos definícióját és angol megfelelőiket lásd Szigetvári (2001)-ben.

kormányzóhoz/jogosítóhoz legközelebbi vázpont lehet) és egyirányú (jobbról balra hat). A jogosítás segíti a célpontját melodikus elemeinek megtartásában, a kormányzás pedig „elrontja” célpontjának inherens tulajdonságait (a V pozíciókat elnémítja, a C pozíciókat pedig hangzósabbá teszi).

Most pedig nézzük, miben különbözik a két elméleti keret.

1.1. A Scheer-féle CV fonológia

A Scheer által kidolgozott keretben, csakúgy, mint a „hagyományos” CV Fonológiában (vö. Lowenstamm 1996a), a hangváz CV egységekből épül fel, azaz C-vel kezdődik és V-vel végződik. Az üres V pozíciók akkor maradhatnak kiejtetlenül, ha az alábbi három feltétel valamelyike teljesül rájuk:

- szorosan kormányozza őket egy V pozíció
- tartományvégi helyzetben vannak (parametrikus)
- az előttük és utánuk lévő mássalhangzó C-C kormányzási tartományt (kezdet-kapcsolatot) alkot.

A ki nem ejtett v pozíciók közül csak a szorosan kormányzottak vannak megfosztva kormányzó és jogosító képességüktől, a másik két módon elnémított v-k nem.³ Így tehát Scheer modelljében háromféle magánhangzó pozíció van: egyfelől a kiejtett és kormányozni/jogosítani képes V-k, másfelől a ki nem ejtett de kormányozni és jogosítani képes v-k, végül pedig azok, amelyek sem fonetikai interpretációt nem kapnak, sem kormányozni/jogosítani nem tudnak.

Scheer szerint egyes nyelvekben a szavak elejét egy üres cv egység jelzi⁴ (a korábbi elméletekben ezt „#” jelölte). Ezekben a nyelvekben szó elején csak TR-kapcsolatok (T=bármilyen obstruens, R=bármilyen szonoráns) fordulhatnak elő:⁵

³ Pontosabban nem minden nyelvben: a nem szorosan kormányzott kiejtetlen v-k kormányzó és jogosító képessége Scheer szerint parametrikus.

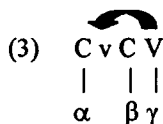
⁴ Ezt először Lowenstamm (1996, 1999) javasolta, ő azonban minden nyelvben feltételezte az üres cv-t.

⁵ A néma pozíciókat kisbetűvel, a kiejtetteket pedig nagyval jelölöm. A „teli” nyilak a kormányzást, az „üres” a jogosítást jelölik.

Amint az (2a)-ban látható, mindkét üres v pozíció kiejtetlen maradhat: v_2 a T és az R által alkotott C-C kormányzási tartománynak köszönhetően, v_1 pedig a v_2 általi szoros kormányzás miatt. (2b)-ben azonban R és T nem alkothat kormányzási tartományt,⁶ ezért v_2 elnémításának egyetlen módja a szoros kormányzás. Így azonban v_2 nem képes szoroson kormányozni v_1 -et. RT-vel kezdődő szavak tehát ezekben a nyelvekben nem lehetségesek.

Némely nyelvekben azonban Scheer szerint a szókezdő üres cv hiányzik, vagyis nincsenek a szó elejére érzékeny fonológiai folyamatok. Ezekben a nyelvekben bármilyen kételemű mássalhangzó-kapcsolattal kezdődhetnek szavak:

A fenti szerkezetben csak egy v pozíciót kell elnémítani – ez szoros kormányzás által meg is történik –, a két mássalhangzó minősége tehát irreleváns. Scheer szerint a szláv nyelvekben is ez a helyzet, vagyis a szókezdő üres cv hiánya miatt bármilyen kételemű mássalhangzó-kapcsolattal kezdődhetnek szavak.

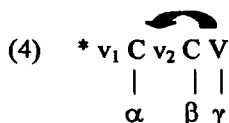
Miután megismerkedtünk Scheer elméletének főbb vonásaival, térjünk rá a VC fonológia modelljére.

⁶ Ennek oka a kormányzásra vonatkozó Komplexitási Feltétel (Complexity Condition, Harris 1990), mely szerint a kormányzó nem lehet kevésbé komplex (nem tartalmazhat kevesebb dallamelemet), mint az általa kormányzott pozíciónak. A Scheer által használt melodikus reprezentációban (vö. Scheer 1998) a szonoránsok komplexebbek, mint az obstruensek. Ez ellentétes a kormányzásfonológia más művelőinek nézetével, mely szerint az obstruensek több dallamelemből állnak, mint a szonoránsok (vö. Harris 1994, Harris & Lindsey 1995). Bár Dienes & Szigetvári (1999) és Szigetvári (1999) nem foglalnak állást ebben a kérdésben, a következő alfejezetben látni fogjuk, hogy elméletük az utóbbi nézettel van összhangban.

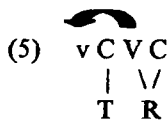
1.2. A VC fonológia

Amint a neve is mutatja, a VC fonológia művelői szerint a hangváz nem CV, hanem VC egységekből épül fel, vagyis mindig V-vel kezdődik és C-vel végződik. Ebből következik, hogy az üres v pozíciók elnémitásához csak két eszközre van szükség: a szoros kormányzásra és a C-C kormányzási tartományra (mivel szóvégi V pozíciók nincsenek, ezért üresek sem lehetnek). Kormányzási tartományt ebben a modellben kóda-kapcsolatok, vagyis RT-típusú kapcsolatok alkothatnak (vö. a 6. lábjegyzetben elmondottakkal). Scheer modelljével ellentétben a VC Fonológiában csak a kiejtett V-k kormányozhatnak és jogosíthatnak.

A szókezdő mássalhangzó-kapcsolatok problémát jelentenek a VC fonológia számára:

Amint az (4)-ben látható, a VC fonológia eddig megismert eszközei semmilyen szókezdő mássalhangzó-kapcsolatot nem engednek meg, hiszen mindkét üres v pozíció nem maradhat kiejtetlenül. A probléma megoldására Szigetvári (1999:116ff) azt javasolja, hogy a szókezdő kezdet-kapcsolatok második elemét a következőképpen ábrázoljuk:⁷

Így az üres v pozíciók száma 1-re csökken. Szigetvári megjegyzi, hogy ezt az ábrázolást a szillabikus mássalhangzókra javasolták (Harris 1994:184-185), de úgy találja, hogy mivel a szillabikus mássalhangzók és a szókezdő kezdet-kapcsolatok kiegészítő eloszlásban vannak, lehet ugyanaz az ábrázolásuk.

Annak megakadályozására, hogy az elmélet így bármilyen két mássalhangzóval kezdődő szavakat megengedjen, (hiszen ha a fenti ábrázolást elfogadjuk, az első C pozíciót egy teli magánhangzó követi, vagyis

⁷ Megjegyzendő, hogy Szigetvári (1999) kizárólag az angol szókezdő kapcsolatokról beszél. Javaslatát az univerzalitás jegyében vizsgálom meg a szlovákra alkalmazva.

ugyanolyan helyzetben lesz, mint az egyedülálló szókezdő mássalhangzók), Szigetvári bevezeti a C-C jogositást:

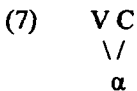
A (6)-beli konfiguráció szerint C₂ jogosítja C₁-et, ezáltal megszorításokat tesz C₁ melodikus tartalmára nézve.

Miután megismertük a dolgozatban vizsgált két elmélet főbb állításait, nézzük most az adatokat.

2. A szlovák szillabikus mássalhangzók felosztása

2.1. Szillabikus és nem-szillabikus likvidák

A kormányásfonológiában Harris (1994:184-185) a szillabikus mássalhangzók ábrázolására az alábbi konfigurációt javasolta:

Amint azt az előző fejezetben láttuk, Szigetvári (1999) ugyanezt a konfigurációt javasolja a szókezdő kezdet-kapcsolatok második tagjának ábrázolására. Természetesen ezáltal az elmélet azt jósolja, hogy a mássalhangzók e két csoportja egységesen viselkedik. Az elképzeléssel kapcsolatban azonban számos probléma fölmerül. Először is, amint azt Szigetvári is megjegyzi (1999, a 118. oldal 116-os lábjegyzetében), azoknak a mássalhangzóknak a csoportja, amelyek szillabikusként megjelenhetnek egy bizonyos nyelvben, nem feltétlenül esik egybe azon mássalhangzók csoportjával, amelyek kezdet-kapcsolatok második elemeként szerepelhetnek ugyanabban a nyelvben. Az angolban például likvidák és nazálisok is előfordulhatnak szillabikus mássalhangzóként, de csak likvidák lehetnek kezdet-kapcsolatok második elemei. A szlovákban épp fordított a helyzet: csak likvidák jelenhetnek meg szillabikus pozícióban, míg kezdet-

kapcsolatok második elemeként likvidák és nazálisok is előfordulhatnak.⁸ Ez az eltérés azonban még magyarázható azzal, hogy a szillabikus mássalhangzóknak és a kezdet-kapcsolatok második elemeinek eltér a környezete (hiszen kiegészítő eloszlásban vannak), így ez az érv önmagában nem elegendő Szigetvári javaslatának elvetésére.

A szillabikus és nem-szillabikus mássalhangzók a hangsúlykiosztás szempontjából is különbözően viselkednek: az előbbiek hordozhatnak hangsúlyt, az utóbbiak azonban nem. A szlovákban a hangsúly mindig a szó első szótagjára esik. Ha egy szó szillabikus likvidát tartalmazó mássalhangzó-kapcsolattal kezdődik, a hangsúly a szillabikus mássalhangzóra esik, pl. a *krmit*⁹ 'etet' szóban, ha azonban a likvida nem szillabikus, az első magánhangzó kap hangsúlyt, pl. *krava* 'tehén'. A szerbben a szó utolsó szótagja csak egyszótagú szavakban kaphat hangsúlyt. Ám amíg a *trga* 'tér Gen.Sg.' szó hangsúlya az utolsó előtti szótagon van (vagyis a szó kétszótagú), a *prav* 'egyenes' szó hangsúlya az utolsó és egyben egyetlen szótagon van. Mindkét szó egy magánhangzót és egy kezdet-kapcsolathoz tartozó likvidát tartalmaz, vagyis Szigetvári modelljének alapján a hangsúlymintázatuknak meg kellene egyeznie, hiszen szerinte a szillabikus és nem szillabikus likvidák melodikus elemei egyaránt egy V pozícióhoz vannak kötve. A nem-szillabikus likvidák Szigetvári által javasolt ábrázolását elfogadva tehát magyarázatra vár, hogy ezen V pozíciók némelyikét miért „látják” a hangsúlykiosztó szabályok, másokat pedig miért nem.¹⁰

Egy másik ellenérv a nyelvekben lehetséges szavakkal kapcsolatos. A Jogsítási Elv (Licensing Principle) Polgárdi (1998) által megfogalmazott

⁸ Természetesen az, hogy mi kezdet-kapcsolat és mi nem az, elemzés kérdése. A szlovák székezdő obstruens+nazális kapcsolatokat azonban jó okunk van kezdet-kapcsolatként elemezni.

⁹ A hangsúlyt aláhúzással jelölöm.

¹⁰ Rowiczka (1999, megj. e.) szerint a mássalhangzók szillabicitására vonatkozó fonotaktikai és prozodikus feltételek nem feltétlenül esnek egybe. Szerinte bizonyos nyelvekben a 'szillabikus' mássalhangzók azért nem láthatóak pl. a hangsúlyszabályok számára, mert a hangsúlykiosztás egy, a hangváz feletti tengelyen történik, amelyen csak a magánhangzót tartalmazó V pozíciók láthatóak, a mássalhangzót tartalmazóak nem. Ha azonban ezt az elképzelést összevetjük azzal, a kormányásfonológiában elfogadott nézettel, hogy a dallamelemek önmagukban nem tartalmaznak a magánhangzóságra illetve mássalhangzóságra vonatkozó információt, a 'magánhangzót tartalmazó V pozíció' és a 'mássalhangzót tartalmazó V pozíció' kifejezések értelmüket veszítik.

változata megköveteli, hogy minden fonológiai tartománynak legyen feje.¹¹ Általánosan elfogadott, hogy a fonológiai szó feje egy kiejtett magánhangzós pozíció. Vagyis ha a szókezdő mássalhangzó-kapcsolatok második elemeinek melódiája egy V pozícióhoz kötődik, akkor a szlovákban előforduló *krk* 'nyak', *krv* 'vér' vagy *vlk* 'farkas' szavaknak minden nyelvben lehetségesnek kellene lenniük.¹² Könnyen belátható, hogy nem ez a helyzet: a lengyelben például, amely a szlovák nyelv egyik legközelebbi „rokona”, az előbbi szavak kognátumai rendre *kark* 'nyak', *krw* 'vér' és *wilk* 'farkas', magánhangzót nem tartalmazó szavak pedig nem megengedettek. Látható tehát, hogy ha Szigetvári feltételezését elfogadjuk, ezen adatok kapcsán is nehézségbe ütközünk.

A fent bemutatott jelenségek tükrében tehát úgy vélem, hogy különbséget kell tennünk szillabikus és nem-szillabikus mássalhangzók között és ezt a különbséget a fonológiai ábrázolásnak is tükröznie kell. Pontosabban, az nézet, mely szerint bizonyos nem-szillabikus mássalhangzók melodikus anyaga egy V pozícióhoz is kötődik, nem áll összhangban az adatokkal, ezért változtatásra szorul. Megjegyzendő, hogy ezen ábrázolás problematikus voltát maga Szigetvári is elismeri, ám mégis ezt a megoldást választja, talán mert az ellene szóló érveket nem találja elég meggyőzőnek. Véleményem szerint azonban az ebben az alfejezetben kifejtett érvek elégségesek ahhoz, hogy Szigetvári javaslatát megkérdőjelezzük. A 4.1. alfejezetben a javaslat néhány elméleten belüli ellentmondására is rámutatok.

2.2. Rövid és hosszú szillabikus mássalhangzók

Az a tény, hogy a hosszú szillabikus mássalhangzók meglehetősen jelöltek, szükségessé teszi, hogy alaposan megindokoljuk fonológiai relevanciájukat. A rövid és hosszú szillabikus mássalhangzók közti különbségtétel a szlovákban azért is megkérdőjelezhető, mert nincsenek olyan minimálpárok, amelyek csak a szillabikus mássalhangzó hosszában különböznenek, bizonyos környezetekben pedig vagy csak rövid, vagy csak hosszú

¹¹ A Jogositási Elvnek a kormányásfonológiában szélesebb körben használt, Kaye (1990)-ben leírt változata szerint egy fonológiai tartományban minden pozíció jogositva van a tartomány fejét kivéve, amely a tartományon kívülről kap jogositványt. Polgárdi verzióját azért tartom ebben a dolgozatban jobban alkalmazhatónak, mert az általam vizsgált elméletek egyike sem követeli meg minden pozíció jogositását.

¹² Amint arra Törkenczy Miklós felhívta a figyelmemet, ugyanígy kezdet-kapcsolatok is lehetségesek lesznek - ha csak meg nem tiltjuk, hogy ugyanaz a melodikus tartalom egyszerre egy V és egy C pozícióhoz kapcsolódjon.

szillabikus mássalhangzó jelenhet meg. Ebben az alfejezetben amellest érvelek, hogy a szillabikus mássalhangzók hosszúsága a szlovákban mindezek ellenére is fonológiaiag releváns.

A minimálpárok hiányát Rubach (1993:39) sem tartja elég erős ellenérvnek: megmutatja, hogy bizonyos rövid-hosszú magánhangzó-párok különbsége sem támasztható alá minimálpárokkal, míg más magánhangzó-pároké igen:

(8)

- a. *krik* 'kiabálás' – *krik* 'bokor'
kura 'csirke' – *kúra* 'kúra'
- b. *mol'* 'moly' – *mólo* 'móló'
rad 'sor' – *grád* 'fok'¹³
- c. *čln* 'csónak' – *tlk* 'bunkó'
krčma 'kocsmá' – *krč* 'görccs'

A fenti példákból látható, hogy a hosszúsági szembenállás bizonyos magánhangzó-párok esetében minimálpárokkal illusztrálható (8a), míg más magánhangzók (8b) és szillabikus mássalhangzók (8c) esetében nem. Azok a környezetek, amelyekben a párok rövid illetve hosszú tagjai előfordulnak, nem különíthetők el szisztematikusan sem (8b), sem (8c) esetében. Ezért tehát a minimálpárok hiánya nem elégséges érv a szillabikus mássalhangzók közötti hosszúsági különbség fonológiai relevanciájának megcáfolására.

Ami pedig a másik lehetséges ellenérvet illeti, a szillabikus mássalhangzók hosszúságának neutralizációja pontosan azokban a környezetekben megy végbe, mint a magánhangzók hosszúsági neutralizációja. Ennek egyik iskolapéldája a 'žena' ragozási mintába tartozó főnevek¹⁴ többes genitívuszában a tömagánhangzó megnyúlása.

(9)	Nom.Sg.	Gen.Pl.	
a.	<i>žena</i>	<i>žen</i>	'nő'
	<i>chyba</i>	<i>chyb</i>	'hiba'
b.	<i>srna</i>	<i>srn</i>	'őz'
	<i>vlna</i>	<i>vln</i>	'hullám'

¹³ Valójában létezik *a-á* minimálpár: a *rad'* 'szívesen' szóval.

¹⁴ Olyan, *-a*-ra végződő nőnemű főnevek, amelyek utolsó, *-a* előtti mássalhangzója nem palatális vagy palatalizált.

Amint az (9)-ben látható, a szillabikus mássalhangzót tartalmazó főnevek (9b) esetében ugyanúgy tömagánhangzó-nyúlás figyelhető meg, mint a magánhangzósaknál (9a). Vagyis, ha a magánhangzók esetében a hosszúsági különbséget fonológiailag relevánsnak ismerjük el¹⁵ (még akkor is, ha ez minimálpárokkal nem bizonyítható, mint (8b)-ben), akkor nincs okunk másképp tenni a szillabikus mássalhangzók esetében sem.

Egy másik érv a szillabikus mássalhangzók hosszúságának elismerésére az ún. Ritmustörvény (Rytmický zákon), mely kimondja, hogy hosszú magánhangzókat, diftongusokat és hosszú szillabikus mássalhangzókat követő szótagban hosszú magánhangzók és diftongusok nem fordulhatnak elő. Ennek egyik következménye, hogy bizonyos szuffixumok hosszú magánhangzója megrövidül, ha a tő utolsó szótagja hosszú magánhangzót, diftongust vagy hosszú szillabikus mássalhangzót tartalmaz:

(10)	Nom. Sg.	Dat. Pl.	glossza
a.	<i>žena</i>	<i>ženám</i>	'nő'
	<i>ulica</i>	<i>Ulicám</i>	'utca'
b.	<i>lúka</i>	<i>lúkám</i>	'liget'
	<i>kníeža</i>	<i>Kniežám</i>	'fejedelem'
c.	<i>srna</i>	<i>Srnám</i>	'őz'
	<i>vlna</i>	<i>Vlnám</i>	'hullám'
d.	<i>vřba</i>	<i>vřbam</i>	'fűzfa'
	<i>hlbka</i>	<i>Hlěbkám</i>	'mélység'

Amint az (10)-ben látható, a hosszú szillabikus mássalhangzók (10d) ugyanúgy kiváltják a ritmustörvény működését, mint a hosszú magánhangzók (10a) és a diftongusok (10b). Ha azt feltételeznénk, hogy a szillabikus mássalhangzók esetében a hosszúság fonológiailag nem releváns, nem magyaráznánk meg, hogy a (10c)-beli és a (10d)-beli szavak miért viselkednek különbözőképpen.

Ebben a fejezetben amellet érveltem, hogy a szlovákban különbséget kell tennünk mind szillabikus és nem szillabikus mássalhangzók, mind rövid

¹⁵ Amint arra Törkenczy Miklós rámutatott, ezt nem kell feltétlenül megtennünk. A korai generatív fonológiában ugyanazt a folyamatot két külön szinten (fonemikus és allofónikus) írták le, ha a benne érintett hangok egy részének fonemikus volta igazolható volt minimálpárokkal, más hangoké azonban nem (vö. Halle 1959-ben az orosz zöngésségi hasonulás elemzését). A kormányásfonológiában azonban nincs elkülönítés az egyes ábrázolási szintek között.

szillabikus és hosszú szillabikus mássalhangzók között. A felsorolt adatok azt is jól mutatják, hogy a szillabikus mássalhangzók sok szempontból a magánhangzókkal egységes módon viselkednek, a nem-szillabikusak azonban nem. A következő fejezetben megmutatom, hogy a szillabikus és nem-szillabikus mássalhangzók bizonyos szempontból hasonló viselkedést mutatnak.

3. A szlovák szillabikus likvidák mássalhangzós tulajdonságai¹⁶

A szlovák szillabikus likvidák mássalhangzós tulajdonságainak vizsgálatára a legalkalmasabb terület a mássalhangzó-kapcsolatok fonotaktikája. Mivel a szlovákban szillabikus mássalhangzók leggyakrabban az első szótagban fordulnak elő, ebben a dolgozatban csak a szókezdő mássalhangzó-kapcsolatokkal foglalkozom. A kományszófonológián belül egy elméletnek sem sikerült kielégítően számot adnia a szláv nyelvekben lehetséges és tiltott szókezdő mássalhangzó-kapcsolatokról, ezen dolgozatnak ez nem is célja. Bizonyos állításokat azonban szükséges már itt megtenni, hiszen ez a problémakör fontos szerepet játszik a szillabikus mássalhangzók vizsgálatában.

3.1. Adatok és általánosítások

Ha összehasonlítjuk a szlovákban előforduló, szillabikus likvidát tartalmazó szókezdő mássalhangzó kapcsolatokat a nem-szillabikus likvidát tartalmazókkal, azt találjuk, hogy a két típusú likvida baloldali környezete megegyezik. Előfordulási környezetük abban különbözik, hogy a szillabikus likvidák csak két mássalhangzó között fordulnak elő, a nem-szillabikus likvidák pedig közvetlenül szomszédosak egy kiejtett magánhangzóval.

¹⁶ Hálával tartozom Bárkányi Zsuzsannának és Tobias Scheer-nek a témakör részletes tárgyalásáért.

Nézzük tehát az alábbi adatokat:

(11)

nem-szillabikus likvida			szillabikus likvida		
<i>pravý</i>	'jobb'	* <i>rpavý</i>	<i>prst</i>	'ujj'	* <i>rpst</i>
<i>tri</i>	'három'	* <i>rti</i>	<i>trh</i>	'piac'	* <i>rth</i>
<i>krava</i>	'tehén'	* <i>rkava</i>	<i>krv</i>	'vér'	* <i>rkv</i>
<i>hra</i>	'játék'	* <i>rha</i>	<i>hrst'</i>	'ököl'	* <i>rhst'</i>
<i>člen</i>	'tag'	* <i>lčen</i>	<i>čln</i>	'csónak'	* <i>lčn</i>
<i>tlač</i>	'sajtó'	* <i>ltlač</i>	<i>tlstý</i>	'kövér'	* <i>lstý</i>
<i>plač</i>	'sírás'	* <i>lpač</i>	<i>plný</i>	'teli'	* <i>lpný</i>
<i>kluč</i>	'kulcs'	* <i>lkluč</i>	<i>klb</i>	'izület'	* <i>lkb</i>

(11)-ben látható, hogy mind szillabikus, mind nem-szillabikus likvidák előfordulnak TR-típusú kezdet-kapcsolatokban, RT-típusúakban azonban nem.¹⁷

¹⁷ Egyes szótárak tartalmaznak RT-vel kezdődő szavakat, ezek mindegyikére érvényes azonban, hogy vagy csak az írott nyelvben, vagy egyáltalán nem használatosak.

(12)

nem-szillabikus likvida			szillabikus likvida		
<i>mreža</i>	‘rács’	* <i>rmeža</i>	<i>mrkva</i>	‘répa’	* <i>rmkva</i>
<i>mleiko</i>	‘tej’	* <i>lmieko</i>	<i>mlčít</i>	‘hallgat’	* <i>lmčít</i>
<i>vrana</i> ¹⁸	‘varjú’	* <i>rvana</i>	<i>vřba</i>	‘fűzfa’	* <i>řvba</i>
<i>vlasý</i>	‘haj’	* <i>lvasy</i>	<i>vlk</i>	‘farkas’	* <i>lvk</i>
* <i>nr</i>		* <i>rn</i>	* <i>nr</i>		* <i>rn</i>
* <i>nl</i>		* <i>ln</i>	* <i>nl</i>		* <i>ln</i>
* <i>ñr</i>		* <i>rñ</i>	* <i>rñ</i>		* <i>ñr</i>
* <i>ñl</i>		* <i>lñ</i>	* <i>lñ</i>		* <i>ñl</i>
* <i>jr</i>		* <i>rj</i>	* <i>jr</i>		* <i>rj</i>
* <i>jl</i>		* <i>lj</i>	* <i>jl</i>		* <i>lj</i>

A fenti táblázatban két rendszerességet vehetünk észre. Először is, kételemű szókezdő kapcsolatokban¹⁹ *m* és *v* is állhat likvidák előtt, *n*, *ñ* és *j* azonban nem, függetlenül attól, hogy a szóban forgó likvida szillabikus-e. Másodszor, likvidák nem fordulnak elő #RR kapcsolatok első elemeként.

(13)

nem-szillabikus likvida			szillabikus likvida		
<i>tlak</i>	‘nyomás’	* <i>ltak</i>	<i>vlk</i>	‘farkas’	* <i>lvk</i>
<i>pstruh</i>	‘pisztráng’	* <i>psrtuh</i>	<i>srst</i>	‘szőr’	* <i>rst</i>
* <i>zmrzlina</i>			<i>zmrzlina</i>	‘fagylalt’	
* <i>tlstý</i>			<i>tlstý</i>	‘kövér’	
* <i>chrlit</i>			<i>chrlit</i>	‘örvénylik’	

A (13)-beli adatok azt mutatják, hogy nem-szillabikus likvidák akár négyelemű szókezdő mássalhangzó-kapcsolatban is előfordulhatnak, de csak

¹⁸ Az, hogy a *v* ebben a pozícióban szonoráns vagy obstruens, nem egyértelmű. Mivel ez az egyetlen, hagyományosan zöngés obstruensnek tekintett hang, amely zöngétlen obstruensek után állhat pl. a *tvoj* ‘úed’ vagy a *květ* ‘virág’ szavakban (egyébként a nyelv csak megegyező zöngésségű zörejhang-kapcsolatokat enged meg), érdemes feltételezni, hogy ebben a pozícióban a *v* szonoráns. Obstruensek előtt a *v* obstruensként viselkedik: zöngés zörejhang előtt zöngétlenedik, mint például a *v+kročít* [ik]ročít ‘belépni’ szóban. Ebben a dolgozatban a szonoráns előtti *v-t* szonoránsként elemzem, elismerve, hogy nem feltétlenül ez a helyes elemzés. Megjegyzendő azonban, hogy ennek a kérdésnek az eldöntése nem befolyásolja a dolgozatban elmondottakat.

¹⁹ Ha a mássalhangzó-kapcsolatokat úgy definiáljuk, mint vázpontok olyan sorát, amely kiejtett *V* pozíciót nem tartalmaz, a *mrkva* ‘répa’ vagy *tlstý* ‘kövér’ szavak szókezdő mássalhangzó-kapcsolatai is legfeljebb kételeműek.

azok utolsó elemeként. Azokban a szókezdő kapcsolatokban, amelyekben a likvida nem a kapcsolat utolsó eleme, a likvida mindig szillabikus. Vagyis, ha elfogadjuk, hogy a szillabikus mássalhangzók és a magánhangzók melódiája V pozícióhoz van kötve, akkor azt az általánosítást tehetjük, hogy a szlovák szókezdő kapcsolatokban a likvidák C pozíciója közvetlenül szomszédos a szó első kiejtett V pozíciójával.

A (11)-ben, (12)-ben és (13)-ban bemutatott adatok alapján tehát a következő általánosítások tehetők: a szillabikus és nem-szillabikus likvidák bal oldali környezete megegyezik a szókezdő mássalhangzó-kapcsolatokban. Kételemű kapcsolatokban *m*, *v* és bármilyen obstruens állhat előttük, *n*, *ŋ* és *j* azonban nem. Három- vagy négyelemű szókezdő kapcsolatban is előfordulhatnak, de csak a kapcsolat utolsó elemeként, míg más szonoránsok nem-utolsó elemként is megjelenhetnek. Ez arra mutat, hogy ha számot akarunk adni a lehetséges és nem lehetséges szókezdő kapcsolatokról, nem elég a mássalhangzókat szonoránsokra és obstruensekre osztani: a szonoránsok osztályán belül további megkülönböztetésre van szükség.

3.2. A kezdet-kapcsolatok rendszerességeinek védelmében

Amikor a szlovák szókezdő kapcsolatokra érvényes megszorításokat vizsgáljuk, nem hagyhatjuk figyelmen kívül Scheer nézetét, mely szerint ilyen megszorítások nem léteznek. Amint azt az 1.1-es alfejezetben láttuk, Scheer azt állítja, hogy azokban a nyelvekben, amelyekben nemcsak TR-rel kezdődhetnek szavak, bármilyen kételemű szókezdő kapcsolat előfordulhat, és minden elő nem forduló kombináció véletlen hiány.

Ez ellen az állítás ellen több érv is felhozható. Először is, bár az előző alfejezet inkább illusztratív, semmint átfogó jellegű volt, az ott bemutatott adatok alapján a szókezdő kapcsolatok fonotaktikáját jól leírható általánosítások irányítják, így túl sok nemlétező kombinációt kellene véletlen hiánynak tekintenünk. A 3.1-beli adatok azt is jól mutatják, hogy több nyelvtípus is létezik, nemcsak a Scheer által elismert, csak #TR-kapcsolatot megengedő és a bármilyen szókezdő kapcsolatot megengedő nyelvek.

Azt a nézetet, mely szerint a nemlétező kapcsolatok egy része nem is megengedett a szlovákban, az alábbi adatok is támogatják:

(14)	szlovák (szillabikus likvida) <i>hrtan</i> <i>krvácat'</i>	lengyel (nem-szillabikus likvida) [krt]an [krf]awic	'légcső' 'vérzik'
------	---	--	----------------------

(15)	szlovák		lengyel ²⁰			
	Nom. Sg.	Gen. Sg.	Nom. Sg.	Gen. Sg.		
a.	<i>pes</i>	<i>psa</i>	* <i>pesa</i>	<i>pies</i>	<i>psa</i>	'kutya'
	<i>deň</i>	<i>dňa</i>	* <i>deňa</i>	<i>dzien</i>	<i>dnia</i>	'nap'
b.	<i>mach</i>	<i>macha</i>	* <i>mcha</i>	<i>mech</i>	<i>mchu</i>	'moha'
	<i>lev</i>	<i>leva</i>	* <i>lva</i>	<i>lev</i>	<i>lva</i>	'oroszlán'

(14)-ben és (15)-ben látható, hogy a lengyelben olyan szókezdő kapcsolatok is előfordulhatnak, amelyek a szlovákban nem léteznek. Ehelyett a nyelv valamilyen javító stratégiát alkalmaz, ilyen a likvida szillabikussá válása (14)-ben, a (15a) alatt látható ragozási mintában rendszerint végbemenő magánhangzó-törlés pedig nem történik meg (15b)-ben, ha ezáltal meg nem engedett szókezdő kapcsolat jönne létre.

Végül egy közvetett érv hozható fel Scheer állítása ellen. 1.1-ben láttuk, hogy az eszköz, amelynek segítségével a modell egyes nyelvekben a szókezdő kapcsolatokra vonatkozó megszorítások hiányát jósolja, a szó elejét jelölő üres cv hiánya. Vegyük észre azonban, hogy ez egyben azt is jósolja, hogy ezekben a nyelvekben nincsenek olyan fonológiai folyamatok, amelyek a szó elejére érzékenyek. A szlovákban azonban nem ez a helyzet: a szonoránsok és a magánhangzók viselkedése a zöngésségi hasonulás szempontjából pontosan erre az információra érzékeny. Vizsgáljuk meg az alábbi adatokat:

(16)					
a.	<i>voja[k]a</i>	'katona Gen.Sg.'	<i>voja[g]je</i>	'a katona (van)'	
	<i>p[s]a</i>	'kutya Gen.Sg.'	<i>pé[z]ide</i>	'a kutya megy'	
b.	<i>hla[d]om</i>	'éhség Ins.Pl.'	<i>hla[d]ny</i>	'éhes Nom.Sg.Masc.'	
	<i>zmo[k]ol</i>	'megázott Masc.Sg.'	<i>zmo[k]la</i>	'megázott Fem.Sg.'	
c.	<i>mo[k]rá</i>	'nedves Nom.Sg.Fem.'	<i>se[st]ra</i>	'nővér Nom.Sg.'	

(14a)-ban látható, hogy a szóvégi zöngétlen zörejhangok zöngésednek, ha a következő szó zengőhanggal vagy magánhangzóval kezdődik.²¹ A

²⁰ A *ch* és *dz* betűkombinációk a lengyelben egy hangot jelölnek.

zöngésedés azonban nem megy végbe morfémán belül és szuffixumok előtt. Vagyis szonoránsok és magánhangzók előtt a zörejhangok csak akkor zöngésednek, ha a két hangot ún. „erős” morfémahatár választja el. Ez a határ lehet(ne) az első szó vége vagy a második szó eleje. Mivel azonban a szlovákban szünet előtt a zörejhangok zöngétlenek, világos, hogy a szó vége itt nem játszhat szerepet, vagyis a zöngésedést a második szó elejét jelző objektum váltja ki. Scheer modellje kizárja a szlovákban a fentihez hasonló jelenségeket, hiszen nála a szó elejét nem jelzi semmi, ezért két szó hangvázának egyesítése után a morfológiai információ a fonológia számára „nem látható”. A (14)-beli adatok azonban azt mutatják, hogy a szlovákban ez az információ a fonológia számára is hozzáférhető, és ha ez így van, akkor a szókezdő mássalhangzó-kapcsolatokra vonatkozó megszorítások is helyet kaphatnak e nyelv leírásában.

Miután áttekintettük a releváns adatokat és rámutattunk a korábbi elemzések néhány ellentmondására, térjünk most rá a szillabikus mássalhangzók CV-keretben való ábrázolásának kérdésére.

4. Reprezentációk

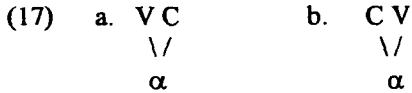
A szlovák szillabikus mássalhangzók magánhangzós tulajdonságait a 2. fejezet mutatta be: a szillabikus mássalhangzók hangsúlyt hordozhatnak, a fonológiai szó fejeként funkcionálhatnak és ugyanúgy részt vesznek a hosszúsági alternációkban, mint a magánhangzók. A szillabikus likvidák mássalhangzós tulajdonságaival a 3. fejezetben foglalkoztunk: megmutattuk, hogy a lehetséges szókezdő mássalhangzó-kapcsolatokban bal oldali környezetük megegyezik a nem-szillabikus likvidákéval.

A szlovák adatok alapján tehát indokolt, hogy a szillabikus likvidák hanganyaga egy C és egy V pozícióhoz is kötve legyen, pontos ábrázolásuk azonban távolról sem egyértelmű. Ebben a fejezetben a lehetséges megoldásokat vizsgáljuk meg.

²¹ Valójában akkor is, ha a következő szó zöngés zörejhanggal kezdődik, de ez számunkra irreleváns, hiszen ez morfológiai környezettől függetlenül is megtörténik.

4.1. Rövid szillabikus mássalhangzók

A szillabikus mássalhangzók ábrázolására a kormányzásfonológiai irodalomban (Harris 1994, Scheer 2001, Szigetvári 1999) a (7) alatti konfigurációt javasolták ((17a) alatt megismételve):

A (17b) alatti ábrázolást Scheer (2001) abból a megfontolásból utasítja el, hogy szerinte szó elején nem fordulnak elő szillabikus mássalhangzók a szláv nyelvekben. Állítása szerint a szillabikus mássalhangzók úgy jönnek létre, hogy egy C pozícióhoz kötött dallamelemek ráterjednek az előtte álló V pozícióra (18a), de mivel Scheer szerint a szláv nyelvekben a szókezdő mássalhangzót nem előzi meg üres pozíció, a szókezdő mássalhangzók melódiája nem terjedhet sehová, így szókezdő szillabikus mássalhangzók sem keletkezhetnek (18b).

Scheer érvelése azonban nem helytálló. Először is nem magyarázza meg, hogy a C pozíciók hanganyaga miért csak balra terjedhet, sem azt, hogy a szillabikus mássalhangzók miért csak terjedéssel jöhetnek létre, miért nem lehetnek mögöttesen adottak. Ezeknél sokkal súlyosabb probléma azonban az, hogy Scheer állítása, miszerint a szláv nyelvekben nincsenek szókezdő szillabikus mássalhangzók, empirikusan nem helytálló. Ezt az alábbi horvát adatok bizonyítják:

(19)	<i>rnjav</i>	‘nyúlszájú’
	<i>rzati</i>	‘nyeríteni’
	<i>rz</i>	‘becsület’
	<i>rvač</i>	‘birkózó’
	<i>rvat</i>	‘veszekedni’
	<i>rskav</i>	‘ropogós’
	<i>rt</i>	‘fok’

A (19) alatti szavak mindegyike szillabikus *r*-rel kezdődő tartalmas szó. Azt, hogy az *r* valóban szillabikus, alátámasztja, hogy a fenti szavakban hangsúlyos, a *rz* és *rt* szavak pedig csak szillabikus *r*-rel lehetségesek. Tehát Scheer érvei a szillabikus mássalhangzók CV ábrázolása²² ellen érvénytelenek. Az alábbi két alfejezetben a lehetséges reprezentációkat két további szemszögből vizsgálom meg.

4.1.1. Szókezdő mássalhangzó-kapcsolatok

Ebben a fejezetben azt vizsgálom, hogy a szillabikus mássalhangzók CV vagy VC ábrázolása megfelelőbb-e a szillabikus mássalhangzókat tartalmazó szókezdő kapcsolatokra vonatkozó törvényszerűségek megragadására. A Szabad Előfordulás Elve (Principle of Free Occurrence, Kaye et al. 1990:200) azt az általánosítást ragadja meg, hogy bármilyen kezdet bármilyen mag előtt előfordulhat. Ha a szillabikus mássalhangzók (17a)-beli ábrázolását fogadjuk el, mind Scheer elmélete, mind a VC fonológia azt jósolja, hogy bármilyen mássalhangzó előfordulhat szillabikus mássalhangzók előtt a szlovákban. A 3.1-es alfejezetben azonban láttuk, hogy nem ez a helyzet.

A probléma megoldására Szigetvári által javasolt C-C jogosítás több szempontból is nehézségekbe ütközik. Először is, a jogosítás segíti célpontját melodikus elemeinek megtartásában, nem világos tehát, hogyan tudna célpontjának melodikus elemeire megszorításokat tenni. Másodszor, ha a mássalhangzó+szillabikus mássalhangzó kapcsolatokat esetében egy kiejtett V pozíció két oldalán lévő C-k „látják egymást”, akkor semmi sem akadályozza meg azt, hogy más CVC szekvenciák mássalhangzói is kommunikálhassanak egymással.²³

Ha megvizsgáljuk, hogy a szillabikus mássalhangzók (17b)-ben látott ábrázolása hogyan befolyásolja az elméletek leíró erejét, azt találjuk, hogy a

²² A *szillabikus mássalhangzók CV/VC ábrázolása* arra vonatkozik, hogy dallamelemek egy C és egy azt követő V pozícióhoz vagy egy C és egy azt követő V pozícióhoz vannak kötve, nem pedig arra, hogy a CV Fonológiát vagy a VC Fonológiát vizsgálom.

²³ Szigetvári Péter (sz.k.) szerint az ilyenfajta kommunikáció nem példa nélküli (hiszen léteznek ún. mássalhangzó-harmónia jelenségek), ráadásul elméleti szempontból sem problematikus, hiszen a két C pozíció hanganyaga a dallamtengeleyn szomszédos. Ez azonban igaz két olyan C pozícióra is amelyeket egy kiejtett, de dallamelemet nem tartalmazó V választ el egymástól, az ilyen pozíciók hanganyaga azonban független egymástól.

3. fejezetben bemutatott adatok mindkét elmélet számára problematikusak maradnak.

A VC Fonológiában minden szókezdő mássalhangzó+szillabikus likvida kapcsolat agrammatikussá válik:

$$(20) \quad *vCvCV$$

$$\begin{array}{c} | \quad | / \\ \alpha \quad \beta \end{array}$$

Scheer modellje viszont továbbra is azt jósolja, hogy a szláv nyelvekben bármilyen két mássalhangzóval kezdődhetnek szavak:

$$(21) \quad CvCV$$

$$\begin{array}{c} | \quad | / \\ \alpha \quad \beta \end{array}$$

Megállapíthatjuk tehát, hogy egyik, itt vizsgált modell sem tud számot adni az adatokról, akár CV, akár VC egységként ábrázoljuk a szillabikus mássalhangzókat. A CV reprezentáció azonban mégis előnyben részesítendő, ha a szókezdő kapcsolatok fonotaktikáját le akarjuk írni. Láttuk, hogy a szlovákban nemcsak a mássalhangzók száma, hanem azok minősége is számít, hiszen akár négy mássalhangzóval is kezdődhetnek szavak (pl. *pstruh* 'pisztráng'), bizonyos kételemű szókezdő kapcsolatok viszont nem megengedettek. Ha a szillabikus mássalhangzók VC ábrázolását fogadjuk el, egy kiejtett V választja el a szillabikus mássalhangzó C pozícióját az előtte álló mássalhangzóétól. A CV reprezentáció azonban megengedi, hogy a két C pozíció "kommunikáljon" egymással.

4.1.2 A szillabikus mássalhangzók jobboldali környezete

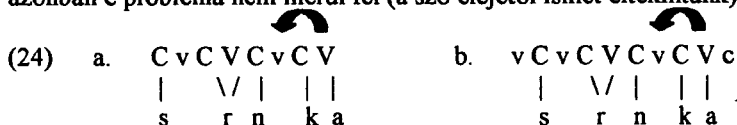
Az előző alfejezetben a szillabikus mássalhangzók baloldali környezetét vizsgáltuk. Tekintsük most át az őket követő mássalhangzók viselkedését.

(22)	<i>srnka</i>	'roe dimin.'
	<i>hlbka</i>	'depth'
	<i>dĺžka</i>	'length'
	<i>tlstý</i>	'fat'
	<i>prst</i>	'finger'
	<i>krčma</i>	'inn'
	<i>hrst'</i>	'fist'

A fenti adatokból látható, hogy a szlovákban a szillabikus mássalhangzók után szinte bármilyen kételemű mássalhangzó-kapcsolat állhat, ez azonban a nem-szillabikus likvidákra nem igaz. Úgy tűnik tehát, hogy a szillabikus likvidák nem érzékenyek a jobboldali környezetükre. Ezen adatokat figyelembe véve és a szillabikus mássalhangzókat VC-ként ábrázolva mind Scheer (23a), mind Szigetvári (23b) nehézségeibe ütközik (a szó elejétől itt eltekintünk):

Amint azt (23)-ban láthatjuk, v₁ pozíció elnémitása mindkét elméletnek problémát okoz. A szillabikus mássalhangzók CV ábrázolását alkalmazva azonban e probléma nem merül fel (a szó elejétől ismét eltekintünk):

Megállapíthatjuk tehát, hogy a szillabikus mássalhangzók CV reprezentációja a (22)-ben bemutatott adatok leírására is alkalmasabb, mint a VC ábrázolás. A Következő alfejezetben egy újabb érvet tekintünk át.

4.1.3 A minimális szó megszorítás

Ebben az alfejezetben amellet érvelek, hogy a szillabikus mássalhangzók CV ábrázolása jobb eredményre vezet, ha azt vizsgáljuk, hogy a modellek szerint a *tr*, *rt* és *r* (mindegyik szillabikus mássalhangzóval) lehetséges szavak-e. Mivel a szlovákban szillabikus mássalhangzók csak két mássalhangzó között fordulnak elő, ezért mindhárom szó agrammatikus ebben a nyelvben. Ez

azonban nem a minimális szó megszorításnak köszönhető, hiszen hosszabb szavakban sem fordulnak elő sem szókezdő, sem szóvégi szillabikus mássalhangzók. A minimális szó megszorítás vizsgálatára tehát horvát adatokat használok. Ebben a nyelvben mind TR, mind RT típusú szó van (pl. *tr* 'dörzsöl 1.Sg.Aor.' és *rt* 'fok'), ám olyan szláv nyelvről, amely mindössze egyetlen szillabikus mássalhangzóból álló szavakat is megenged, nincs tudomásom.

Nézzük tehát, hogyan van a minimális szó megszorítás megfogalmazva a vizsgált elméletekben. A CV Fonológiában egy tartalmas szónak legalább két CV párból kell állnia, a VC Fonológiában pedig legalább egy nem-periferális VC egységet kell tartalmaznia (vagyis egy olyan egységet, amelynek a szóhatárral érintkező része nem kiejtetlen).

Ha a szillabikus mássalhangzókat egy C és egy azt megelőző V pozícióhoz kötvé ábrázoljuk, a CV fonológia mindhárom fajta szót lehetségesnek tartja:

- (25) a. $\begin{array}{c} CVCv \\ | \quad \backslash \\ T \quad R \end{array}$ b. $\begin{array}{c} cVCvCv \\ \quad \backslash \quad | \\ \quad R \quad T \end{array}$ c. $\begin{array}{c} cVCv \\ \quad \quad \backslash \\ \quad \quad R \end{array}$

A VC fonológia ugyanezt jósolja:

- (26) a. $\begin{array}{c} vCVC \\ | \quad \backslash \\ T \quad R \end{array}$ b. $\begin{array}{c} VCvC \\ \quad \backslash \quad | \\ \quad R \quad T \end{array}$ c. $\begin{array}{c} VC \\ \quad \quad \backslash \\ \quad \quad R \end{array}$

Ha a szillabikus mássalhangzók másik, CV ábrázolását fogadjuk el, a CV fonológia a TR és RT típusú szavakat megengedi, de az egyetlen szillabikus mássalhangzóból állóakat nem:

- (27) a. $\begin{array}{c} CvCv \\ | \quad \backslash \\ T \quad R \end{array}$ b. $\begin{array}{c} CVCv \\ \quad \backslash \quad | \\ \quad R \quad T \end{array}$ c. $\begin{array}{c} *CV \\ \quad \quad \backslash \\ \quad \quad R \end{array}$

A VC fonológia csak az RT alakú szavakat engedi meg, a TR és R típusúakat nem:

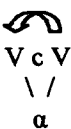
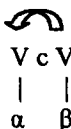
- (30) Fonológiailag hosszú az a szegmentum, amelynek hanganyaga két ugyanolyan típusú (azaz két C vagy két V) pozícióhoz van kötve.

Ennek alapján tehát a rövid szillabikus mássalhangzók ábrázolása nem jelenti azt, hogy fonológiailag hosszúak, a hosszú magánhangzóké (29a) és a hosszú mássalhangzóké (29b) azonban igen.²⁴

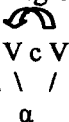
Térjünk most rá a hosszú szillabikus mássalhangzók ábrázolására. Mivel rövid párjukat egy CV párral ábrázoltuk, az első megközelítés az, hogy a hosszúak két CV párból álljanak:

- (31) C V C V
 \ \ / /
 α

A fenti ábrázolás hitelességét két tény is kétségessé teszi. Először is, a szlovákban nincsenek hosszú mássalhangzók, vagyis ugyanaz a melodikus tartalom nincsen egyszerre két C pozícióhoz kötve. Másodszor pedig, amint azt a 2. fejezetben láttuk, a hosszú szillabikus mássalhangzók a hosszú magánhangzókkal és a diftongusokkal megegyező viselkedést mutatnak a szlovákban, ezeket pedig mindkét elmélet V-V engedélyezési tartományként ábrázolja:

- (32) a. b.

A V-V engedélyezési tartományok azt követelik meg, hogy a két V pozíció közötti c üres legyen, (27)-ben azonban ez nem teljesül. Így tehát az alábbi ábrázolás megfelelőbbnek látszik:

- (33)

A hosszú szillabikus mássalhangzók (33) alatti ábrázolása összhangban van viselkedésükkel: abból, hogy hanganyaguk két, V-V engedélyezési

²⁴ A kérdéssel részletesen Blaho (2002a, b) foglalkozik.

tartományt alkotó magánhangzós pozícióhoz van kötve, helyesen következik az, hogy a hosszú magánhangzókkal és a diftongusokkal megegyező viselkedést mutatnak, C pozíciójuk pedig a mássalhangzó-kapcsolatokra vonatkozó megszorításokért felelős.

5. Összegzés

Ebben a dolgozatban a szlovák szillabikus mássalhangzók ábrázolását vizsgáltam szigorú CV elméletekben, pontosabban a Scheer (1998, 2001) által kidolgozott CV Fonológiában és a VC Fonológiában (Dienes & Szigetvári 1999, Szigetvári 1999). A vizsgált elméletek jellemzőit az 1. fejezetben foglaltam össze. A 2. fejezetben amellett érveltem, hogy a szlovákban a likvidákat mind szillabicitás, mind hosszúság tekintetében indokolt megkülönböztetni. A 2.1. alfejezetben láthattuk, hogy a szillabikus mássalhangzók számos, magánhangzókra jellemző tulajdonsággal rendelkeznek, a nem-szillabikusak azonban nem, így e két csoportot ugyanúgy ábrázolni nem helytálló. A 2.2. alfejezetben megmutattam, hogy a szillabikus mássalhangzók hosszúságbeli megkülönböztetése is indokolt, annak ellenére, hogy minimálpárokkal nem szemléltethető. A 3. fejezetben a szillabikus likvidák mássalhangzós tulajdonságait vizsgáltam, és megfogalmaztam a szókezdő mássalhangzó-kapcsolatokra vonatkozó bizonyos megszorításokat. Scheer állításával szemben megmutattam, hogy ilyen megszorítások a szlovákban is léteznek, noha nem olyan szigorúak, mint más indoeurópai nyelvben. A 4. fejezetben a szillabikus mássalhangzók ábrázolásával foglalkoztam. 4.1-ben összehasonlítottam a rövid szillabikus mássalhangzók két lehetséges reprezentációját és amellett érveltem, hogy bár egyik, általam vizsgált elmélet sem tud maradéktalanul számot adni a bemutatott adatokról, az általam javasolt ábrázolás több helyes következtetéshez vezet, mint a kormányzásfonológiában korábban elfogadott reprezentáció. Végül 4.2-ben a hosszú szillabikus mássalhangzók ábrázolására is javaslatot tettem.

Ez a dolgozat folyamatban lévő kutatások első eredményeit foglalja össze. Célja, hogy kérdéseket vessen fel és problémákra mutasson rá, nem pedig az, hogy átfogó megoldási javaslattal álljon elő. Nyilvánvaló, hogy számos megoldásra váró kérdés maradt még, elsősorban a szláv nyelvek mássalhangzós fonotaktikája terén. Ez azonban már további kutatás tárgya.

Hivatkozások

- Blaho Sylvia (2002a). 'Representing length in auosegmental frameworks: the status of syllabic consonants'. A 10th Manchester Phonology Meeting-en bemutatott poszter, Manchester, Egyesült Királyság.
- Blaho Sylvia (2002b). 'Representing length in auosegmental frameworks: the status of syllabic consonants'. A 4th Phonology Conference of the GDR 1954 keretében tartott előadás, Grenoble, Franciaország.
- Dienes Péter & Szigetvári Péter (1999). 'Repartitioning the skeleton: VC Phonology'. kézirat, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest. <http://budling.nytud.hu/~szigetva/papers.html>
- Halle, Morris (1959). *The Sound Pattern of Russian*. Mouton, The Hague.
- Harris, John (1990). 'Segmental complexity and phonological government'. *Phonology* 7. 255-300.
- Harris, John (1994). *English Sound Structure*. Blackwell, Oxford.
- Harris, John & Geoff Lindsey (1995). 'The elements of phonological representation'. In: Jacques Durand & Francis Katamba (szerk.) *Frontiers of Phonology: atoms, structures, derivations*. Longman, Harlow.
- Kaye, Jonathan (1990). "'Coda' licensing". *Phonology* 7. 301-330.
- Kaye, Jonathan, Jean Lowenstamm and Jean-Roger Vergnaud (1990). 'Constituent structure and government in phonology'. *Phonology* 7. 193-232.
- Lowenstamm, Jean (1996a). 'CV as the only syllable type'. In: Jacques Durand & Bernard Laks (eds.) *Current Trends in Phonology: Models and Methods*. European Studies Research Institute, University of Salford Publications. 419-442.
- Lowenstamm, Jean (1996b). 'The phonological government of affixes. A theory of cliticization'. A 8th Vienna Phonology Meeting keretében bemutatott dolgozat.
- Lowenstamm, Jean (1999). 'The beginning of the word'. In: John Rennison & Klaus Kühnhammer (szerk.). *Syllables?!*, 153-166. Holland Academic Graphics, The Hague.
- Polgárdi Krisztina (1998). *Vowel Harmony. An account in terms of government and optimality*. Holland Academic Graphics, The Hague.
- Rowiczka, Gażyna (1999). *On Ghost Vowels. A Strict CV approach*. Holland Academic Graphics, The Hague.

- Rowiczka, Gażyna (megj. e.). 'Syllabic /r/ in Polish'. In: Stefan Ploch & Geoffrey Williams, (szerk.). *Living on the edge. Phonological essays commemorating the radical career of Jonathan D. Kaye*. Berlin, Mouton.
- Rubach, Jerzy (1993). *The Lexical Phonology of Slovak*. Clarendon Press, Oxford.
- Scheer, Tobias (1998). 'A theory of consonantal interaction'. *Folia Linguistica* XXXII/3-4. 201-237.
- Scheer, Tobias (2001). 'The representation of morphological information in phonology'. A 8th Eastern Generative Grammar School keretében megtartott előadássorozat vázlata.
<http://www.unice.fr/dsl/nis01/cvcv.htm>
- Scheer, Tobias (2002). 'CVCV: a syntagmatic theory of phonology'. Kézirat, Université de Nice.
- Szigetvári Péter (1999). 'VC Phonology: a theory of consonantal interaction and phonotactics'. PhD disszertáció, Eötvös Loránd Tudományegyetem/MTA, Budapest.
<http://budling.nytud.hu/~szigetva/papers.html>
- Szigetvári Péter (2001). 'Szótagtalan fonológia'. In: Siptár Péter (szerk.) *Szabálytalan fonológia*. Tinta Kiadó, Budapest. 37-75.
- Toft, Zoë (2001). 'The asymmetrical behaviour of syllabic consonants in Southern British English'. A ConSOLE X-en, előadott dolgozat, Leiden, Hollandia.
- Toft, Zoë (megj.e.). 'The phonetics and phonology of some syllabic consonants in Southern British English'. In: Proceedings of the Conference on the Phonetics-Phonology Interface, Berlin ZAS October 2001.